

Kristiyana Simeonova

(Sofia, Institute for Bulgarian Language, BAS)

On Some Cases of Homonymy in Contemporary Bulgarian Political Terminology

Abstract: The paper deals with *homonymy* in contemporary Bulgarian political terminology. The author studies the paths through which *homonymy* establishes itself in the language and the principal ways through which it manifests in terminology.

Кристияна Симеонова

(София, Институт за български език, БАН)

За някои случаи на омонимия в съвременната българска политическа терминология

Омонимията е езиково явление, което се характеризира със звуково съвпадение на различни езикови единици, значенията на които не са свързани помежду си. Следователно *омонимите са думи с еднаква звукова форма, еднакво произношение, но напълно различно в синхронен план лексикално значение*. Омонимите са отделни самостоятелни думи, които нямат общи опорни семантични точки и се отнасят към различни факти и явления от действителността. Затова обикновено в тълковните речници омонимите се дават като отделни заглавни думи. На омонимите са правени най-различни класификации по най-различни критерии, на които тук няма да се спираме подробно. Ще споменем само, че най-популярната от тях дели омонимите на две големи групи: *пълни* и *непълни*. *Пълни* (или *абсолютни*) са тези, които *принадлежат към една и съща част на речта и всичките им граматични форми съвпадат*, а *непълни* (или *частични*) са тези, които *принадлежат към еднакви или към различни части на речта и съвпадат само в някои от граматичните си форми*.

В речниковия състав на езика омонимите възникват главно по два начина:

А) чрез звуково съвпадение между форми на думи с различно значение.

Тук се наблюдават следните варианти:

— когато вътрешни фонетични промени в развоя на българския език довеждат до фонетично уеднаквяване на думи, които първоначално не са били еднакви по звуков гласеж. Така в нашия език се появяват омонимите *син* (*мъжка рожба*) и *син* (*за цвят*) от старобългарските СЫНЪ и СННЪ, *лек* (*лекарство*) и *лек* (*който е с малка тежест*) от старобългарските ЛѢКЪ и ЛЬГЪКЪ и др.

— когато заета в българския език дума съвпада по звучене с домашна дума. Така са възникнали омонимите *копие* (*вид оръжие*, от стб. КОПИЕ) и *копие* (*нещо, което представлява точно възпроизвеждане на друго нещо*, от фр. copie), *кът* (*изолирано място*, от стб. КЖТЪ) и *кът* (*който не е в достатъчно количество, оскъден, недостатъчен*, от тур. kit), *затвор* (*здание с яки стени и висока ограда, където се намират хора, лишени от свобода*, от стб. ЗАТВОРЪ, от глагола ЗАТВОРИТИ) и

затвор (*подвижен механизъм от огнестрелно оръжие, който вкарва патрона в цевта и затраря цевта*, от рус. затвор).

— когато чужди думи от различни езици съвпадат звуково на българска почва. Напр. *банка* (*приспособление за сядане*, от нем. Bank) и *банка* (*финансова институция*, от итал. banca), *бас* (*нисък мъжки певчески глас*, от итал. basso) и *бас* (*облог, обзалагане*, от тур. bas).

Б) чрез разпадане на полисемията в резултат на разкъсване на семантичната връзка между отделните значения.

За отношението между многозначност и омонимия в езикознанието е писано много. Абсолютно точното диференциране на тези понятия невинаги е възможно и често пъти е доста трудно да се каже къде свършва едното явление и откъде започва другото. Кр. Чолакова казва: „Развитието на омоними винаги е във връзка със съществуващата многозначност на думите. Думите през дългия период от своето съществуване могат да получат в зависимост от своята употреба такива значения, които да излязат от семантичните граници на основното им значение. Това означава, че в една многозначна дума могат да се създадат едно или повече значения, които до такава степен да се отдалечат от основното значение на думата, че да не се чувства вече смисловата връзка между основното значение и новообразуваните се значения. В такъв случай новообразуваните се значения се схващат като отделни лексикални единици — омоними. Понякога всеки от новообразуваните се омоними може да развие нови значения и да създаде свое семантично гнездо (Чолакова 1959: 82). От приведения цитат става ясно, че многозначната дума винаги се отличава със смислово единство, като различните ѝ значения са и етимологично, и семантично свързани помежду си въз основа на връзката между денотатите, които означават, докато значенията на омонимите са автономни. Поради тази причина от многото критерии за определяне на това, докъде се простира обемът от значения на многозначната дума и откъде започва омонимията, повечето езиковеди поставят на първо място и като основен семантичния критерий.

— семантичен критерий — той се състои в наличието или отсъствието на семантични връзки между отделните значения. Както вече бе споменато, многозначната дума запазва своето смислово тъждество, като всички нейни значения имат нещо общо, което ги свързва едно с друго. Това *нещо общо* Т. Балкански го нарича *семантично свързващо звено* (Балкански 1979: 339). Според Балкански ако семантичното свързващо звено е живо, думата пази своята цялост на една многозначна дума. Но когато това семантично свързващо звено между отделните значения на многозначната дума се загуби, т. е. когато изчезне вътрешната семантична мотивация, тогава се получават омоними. Изгубеното семантично свързващо звено може да се възстанови чрез етимологичен анализ.

— синонимен критерий — според този критерий ако синонимите на съвпадащите в звуково отношение думи нямат синонимни отношения помежду си, тогава става дума за омонимия, а в обратния случай — за полисемия. Напр. *акция* в значение на *действие за прокаране и осъществяване на някаква идея* и *акция* в значение на *документ за дялов капитал в банка, предприятие, дружество и пр.* нямат общи синоними.

— словообразователен критерий — според него от важно значение за разграничаване на полисемията от омонимията е това, какви са словообразователните прояви на еднаквотвучащите думи. Ако тези словообразователни прояви са различни, това е доказателство за омонимия. Напр. *мир* в значение на *липса на война, липса на конфликти, вражди и раздори, спокойствие, разбирателство — мирен, миролюбив,*

миротворство, миротворец, примирие и др.; и *мир* в значение на *свят, вселената като цяло — миров, мирски, мироглед, мироздание* и др.

— фразеологичен критерий — според него ако еднаквостручашите думи се различават по своите устойчиви словосъчетания, тогава става дума за омоними. Напр. *кръст* в значение на *фигура от две пресечени под прав ъгъл черти — слагам (поставям, турям) кръст на нещо* (т. е. *приключвам с нещо, премахвам нещо*); *нося кръста си* (т. е. *търпя мъки и страдания, приемам съдбата си*); и *кръст* в значение на *място в долната част на гърба — чупя кръст /пред някого/* (т. е. *угоднича, подмазвам се*); *откъсва ми се кръстът* (т. е. *много се изморявам*); *удрям под кръста* (т. е. *служа си с непозволен и непочтени средства при борба, спор и пр.*).

— антонимен критерий — според него показател за съществуването на омонимия е различието в антонимите към всяка една от еднаквостручашите думи. Напр. *мир* — антоним *война*; *мир* — в значение на *вселена* няма антоним.

Омонимията като присъщо на терминологията езиково явление се проявява по три основни начина, които се преплитат помежду си:

А) омонимия, която се проявява само в рамките и в пределите на една отделно взета наука, предметна област, сфера на дейност и пр.

Това е т. нар. вътрешносистемна омонимия. Този тип омонимия е рядко срещано явление. В сферата на политическата терминология нейните случаи са малобройни и ограничени. Ето няколко примера: *кабинет* в значение на *стая за делова или някакъв вид професионална дейност* и *кабинет* в значение на *всичките министри на една държава, министерски съвет, правителство*; *орган* в значение на *периодично печатно издание, което пропагандира идеите и защитава интересите на дадена партия, класа, обществена група и пр.* и *орган* в значение на *държавно, партийно или обществено формирование, имащо определени задачи в общественния живот*. Напр. *Печатен орган на БКП* бе в. „*Работническо дело*”; *Ръководен орган на БСП* е конгресът; *Главните органи на ООН* са *Общото събрание, Съветът за сигурност, Икономическият и социален съвет и Международният съд*;

Б) омонимия, която се проявява между терминологичните подсистеми на две или повече науки или сфери на дейност.

Това е т. нар. междусистемна (или междунаучна) омонимия. В областта на политическия дискурс този тип омонимия е широко представена. Много употребявани в политическата наука термини се срещат и в други науки, където отразяват различни понятия и са носители на различни значения. Напр. като политически термин *реакция* значи *политически режим, който подтиска революционните движения с цел да задържи, да запази или да възстанови стария ред на нещата, както и всички привърженици на такъв режим, т. е. хора, които революцията е свалила от власт*. В биологията и медицината *реакция* означава *отговор на организма на някакво въздействие или дразнение*. Във физиката *реакция* означава *противодействие, равно и противоположно на действието на която и да е сила*. В химията *реакция* означава *взаимодействие между две или повече вещества, при което се получава ново съединение*. Споменатият вече термин *орган*, освен във вътрешносистемната омонимия на политическата наука, участва и в междусистемна омонимия между нея и други науки. Терминът *орган* се употребява в биологията и в медицината със значение *част от тялото на човек, животно или растение, изпълняваща определени функции*, както и в музиката със значение *голям музикален инструмент от групата на клавишно-меховите с най-голям тонов обем*. Ето още няколко примера за междусистемна омонимия: *партия* (полит.) — *политическа организация, чиито членове са обединени от общи политически възгледи и разбирания, от общи цели и стремежи, от обща*

програма за тяхното постигане и обикновено се стремят към участие в управлението на държавата; и партия (муз) — отделна част от музикално произведение, вокална или инструментална. Синхронизирането на отделните партии е основният компонент на всички музикални жанрове; радикали (полит.) — членове, привърженици и симпатизанти на радикална партия, които се обявяват за коренни, основни и дълбоки политически, икономически и социални промени в обществото, постигати дори и чрез крайни действия; и радикали (хим.) — устойчива група атоми в молекулата, които преминават без изменение от едно химично съединение в друго; мина (полит. и воен.) — зареден със силно избухливо вещество снаряд, който се скрива в земята или под водата и се взривява при удар, натиск и пр.; и мина (геол. и икон.) — изкопано дълбоко в земята място с проходи, където се добиват въглища, руда и пр., рудник; асимилация (полит.) — претопяване и поглъщане на една народност /обикновено по-малобройна и политически зависима/ от друга /обикновено политически по-силна/ чрез налагане на езика, културата, религията и пр. на по-силната; и асимилация (биол.) — процес на усвояване на външни вещества от един организъм; и асимилация (ез.) — уподобяване на един звук на друг; апологет (ист.) — раннохристиянски писател и богослов, който защитава християнството; и апологет (полит.) — страстен и ревностен привърженик и защитник на дадена идея, кауза, политика и пр.; демаркация (полит.) — определяне на граница въз основа на договор; и демаркация (мед.) — ограничаване на възпалени части от здравите; торпедо (зоол.) — вид риба; и торпедо (воен.) — самодвижещ се и самоуправляващ се вретеновиден подводен снаряд, служещ за потопяване на кораби; дефлация (полит. и икон.) — финансово-икономически мероприятия за борба срещу покачването на цените; и дефлация (геол.) — отвяване, отнасяне и издухване на горните слоеве на скалите от вятъра.

В) омонимия, която се проявява между терминологичните системи на отделните науки от една страна и общоупотребимата реч от друга.

Този вид омонимия е резултат от непрекъснатия взаимнообмен на думи между тях. Ето няколко примера с термини от политическия дискурс. Споменатият термин *партия*, освен като научен термин, се употребява и като нетермин с две основни значения: *игра на шах, на карти, на табла и пр. и подходящ кандидат за женитба*. Детерминологизирано е и значението на *партия* в смисъл на човек, който мисли и постъпва като мен и често ме подкрепя. Напр. *С татко сме от една партия; Съседката ми винаги ми помага, нали сме от една партия* и др. Общоупотребимата дума *парк* в значение на *голяма и обширна градина с цветя, храсти и алеи за разходка* е омоним на военния термин *парк* със значение *определено и специално оборудвано място за разполагане, съхраняване по установен ред, обслужване и ремонт на бойна техника*. Напр. *артилерийски парк, бронетанков парк* и др. Общоупотребимата дума *лагер* в значение на *почивна станция, предимно за деца* е омоним на политическия термин *лагер* с основно значение *политическа групировка от лица с еднакви възгледи и цели* и на техническия термин *лагер* с най-общо значение *машинен елемент*. Думата *коридор*, освен с общоупотребимото си значение на *продълговато помещение в къща, сграда и пр., откъдето се влиза в стаите*, функционира и като термин в словосъчетанията *транспортен коридор, въздушен коридор, коридорите на властта* и пр. Същото явление се наблюдава и при думата *етаж*. Общоупотребимото значение е *част от сграда, включваща всички разположени на едно равнище помещения*, а в политическата реч — *етажи на властта, етажи на партийната йерархия, високите етажи на държавната администрация* и др.

Както вече бе споменато, между трите основни начина за проява на омонимия в терминологията няма резки граници. Тези начини взаимно проникват един в друг,

преплитат се и взаимно си влияят. Един и същ термин може да участва и във вътрешносистемна, и в междусистемна омонимия, както и в омонимия между терминологична подсистема и общонародния език.

Омонимия се среща и при някои употребявани в политическата реч фразеологизми (по-подробно вж. Калдиева-Захаријева 2013; В: „Българска лексикология и фразеология, т.2, „Българска фразеология”). Ето няколко примера за омонимна употреба на фразеологизми, взети от телевизионно предаване, излъчващо предизборен дебат. *По време на целия им досегашен мандат вечно отсъстващите от пленарна зала депутати с пръст не са бутнали нещо (т. е. не са свършили никаква работа)...Този партиен лидер с пръст няма да бутне никого от своите протежета, каквото и да правят те (т.е. няма да им търси отговорност, няма да ги закача и пр.)...Вече е ясно кой се стреми да захване най-големия залък от еврофондовете (т. е да придобие най-много материални блага)...Този партиен лидер захва по-голям залък, отколкото може да погълне, за което трябва може би да бъде поздравен, но този залък ще се окаже твърде голям за неговата уста (т.е. зае се с работа, с която не може да се справи) ...Нашите кандидати за евродепутати могат да сложат в джоба си поне половината от тези, които сега са в европарламента (т.е. българите ги превъзхождат по качества, знания, способности и пр.)...Никой бивш министър няма да излезе пред хората и публично да каже кога и колко си е сложил в джоба си (т.е. какво и колко незаконно е присвоил)...Тези, които създават и подреждат предизборните листи, трябва да вдигнат мерника по отношение на включваните в тях лица (т.е. да увеличат изискванията си към тях)...За него вече съществува опасност собствените му съпартийци да му вдигнат мерника (т.е. да му направят нещо лошо, да му навредят).*

От всичко, казано дотук, става ясно, че за терминологията е присъща както омонимия между терминологичните системи на две или повече науки или сфери на дейност, така и омонимия, която се проявява между терминологичните системи от една страна и общоупотребимата реч от друга. Всичко това е резултат от непрекъснатия взаимообмен между думите от общонародния език и термините и се свързва с процесите на терминологизация, ретерминологизация и детерминологизация. Тези процеси са доста сложни и преплетени помежду си, при което често е много трудно точно да се установи посоката, в която вървят тези влияния и взаимодействия.

ЛИТЕРАТУРА

- Балкански 1979: Балкански, Т. За някои трудности при изучаването на омонимията. – В: Български език, №2, 1979.
- Благоева 2010: Благоева, Д. Наблюдения върху утвърждаването на новата българска лексика. – В: Български език, №4, 2010.
- Благоева 2013: Благоева, Д., С. Колковска. Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век. – В: Българска лексикология и фразеология, Т. 1, Българска лексикология, С., АИ „Проф. М. Дринов”, 2013.
- Бояджиев 2002: Бояджиев, Т. Българска лексикология. С., „Анубис”, 2002.
- Йорданова 2014: Йорданова, Л. Българският език през XXI век. – В: Проблеми на социолингвистиката, № 11, 2014.

- Калдиева-Захаријева 2013: *Калдиева-Захаријева, Ст.* Българска фразеология. – В: Българска лексикология и фразеология, Т. 2, Българска фразеология, С., АИ „Проф. М. Дринов”, 2013.
- Колковска 2008: *Колковска, С.* Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. – В: Български език, № 1, 2008.
- Лесневска 2006: *Лесневска, Д.* Особенности на новата българска политическа терминология. – В: Сб. „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.
- Манолова 1984: *Манолова, Л.* Българска терминология. С., „Народна просвета”, 1984.
- Парзулова 2003: *Парзулова, М.* Семантичните омоними в българския език. С., 2003.
- Пернишка 1977: *Пернишка, Е.* Някои семантични особености на термините с оглед на връзката им с общонародния език. – В: Български език, № 4, 1977.
- Пернишка 2013: *Пернишка, Е.* Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика. – В: Българска лексикология и фразеология, Т. 1, Българска лексикология, С., АИ „Проф. М. Дринов”, 2013.
- Попова 1985: *Попова, М.* Към въпроса за взаимоотношението между терминологична и общоупотребима книжовна лексика. – В: Славистичен сборник, София, 1985.
- Попова 2012: *Попова, М.* Теория на терминологията. Велико Търново, „Знак 94”, 2012.
- Чолакова 1959: *Чолакова, Кр.* Омоними в съвременния книжовен български език. – В: Изв. на ИБЕ, Т. 6, 1959.